

KANCELARIA SENATU
BIURO ANALIZ I DOKUMENTACJI
Dział Analiz i Opracowań Tematycznych

Pomoc państwa i instytucji
pozarządowych dla dzieci zdolnych

OPRACOWANIA TEMATYCZNE

OT-577

LUTY 2010

Spis treści

Wstęp.....	3
Definicje zdolności.....	3
Charakterystyka ucznia zdolnego.....	4
Uczeń zdolny w polskiej szkole.....	5
Pomoc państwa dla uczniów zdolnych.....	9
Wnioski pokontrolne Najwyższej Izby Kontroli.....	14
Pozarządowe instytucje wspomagające uczniów zdolnych.....	16
Badanie międzynarodowe w ramach EURYDICE.....	17
Wnioski.....	18
Bibliografia.....	21

©Copyright by Kancelaria Senatu, Warszawa 2010

Opracowanie:

Artur Dragan

Biuro Analiz i Dokumentacji Kancelarii Senatu
Dyrektor – Agata Karwowska-Sokołowska – tel. 22 694 94 32, fax 22 694 94 28,
e-mail: sokolows@nw.senat.gov.pl
Wicedyrektor – Ewa Nawrocka – tel. 22 694 98 53,
e-mail: nawrocka@nw.senat.gov.pl
Dział Analiz i Opracowań Tematycznych tel. 22 694 98 04, fax 22 694 99 06

Wstęp

Tematyka tworzenia odpowiednich warunków do rozwoju talentów dzieci uzdolnionych ma swoją długą historię, zarówno w Polsce, jak i w innych krajach. Wszędzie dostrzega się konieczność wspierania dzieci ponadprzeciętnie uzdolnionych. Również organizacje międzynarodowe, takie jak Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy czy Unia Europejska, dały wyraz swojej trosce o właściwy rozwój dzieci uzdolnionych. Państwa także robią coraz więcej, by młode talenty nie marnowały się i starają się tworzyć ramy instytucjonalne dla działań na rzecz rozwoju utalentowanych dzieci i młodzieży.

Dzieci rodzą się z potencjałem do rozwoju. Bardzo dużo zależy od tego, w jaki sposób potencjał ten zostanie rozpoznany i rozwinięty. Uczni są zgodni, że około połowa zdolności dzieci do uczenia się rozwija się do 5. roku życia, a następne 30 procent – do 8. roku życia. Oznacza to, że najważniejszymi nauczycielami dziecka są jego rodzice, w największym stopniu oddziaływujący na jego rozwój w pierwszych latach życia. Dopiero później pojawiają się nauczyciele i przejmują edukację młodego człowieka. Powinni oni mieć odpowiednie przygotowanie, aby rozpoznać i umiejętnie rozwinąć uzdolnienia dziecka, pomóc mu poznawać te zagadnienia, którymi się autentycznie interesuje, towarzyszyć mu w odkrywaniu świata, dyskretnie nim sterując. Kluczowym zagadnieniem jest rozpoznanie predyspozycji dziecka już na starcie nauki w szkole. Najkorzystniejsze byłoby sprawdzenie możliwości i zdolności intelektualnych wszystkich dzieci na początku edukacji. Do rozpoznania uzdolnień służą specjalne testy, opracowane przez pedagogów i psychologów. Badają one nie tylko poziom inteligencji, lecz także całą osobowość dziecka. Pełną diagnozę zdolności ucznia mogą wykonać specjaliści, wykwalifikowani psychologowie. Najczęściej jednak ponadprzeciętne uzdolnienia dziecka dostrzegają najpierw rodzice.

Definicje zdolności

Zdolnością nazywana jest pewna cecha rozumu, konieczna do prawidłowego rozwiązania określonego problemu. W tym kontekście uczeń zdolny to taki, u którego można stwierdzić występowanie szeregu cech charakterystycznych, wśród których do najważniejszych należą: wysoki iloraz inteligencji, łatwość rozwiązywania problemów, twórcza wyobraźnia, podzielność uwagi, szerokie zainteresowania połączone z umiejętnością zdobywania wiedzy, szybkie przetwarzanie wiadomości. Niektórzy z nich uczą się według własnego, specyficznego sposobu.

Są to indywidualiści – jednostki samodzielne, niezależne, krytyczne wobec siebie i otaczającego świata. Mogą osiągnąć bardzo dużo i często im się to udaje. Wyprzedzają swoich rówieśników w tempie pracy i rozwiązywania zadań. Mimo wielu cech pozytywnie wyróżniających ich spośród rówieśników, potrzebują oni jednak często pomocy w zbudowaniu i podtrzymywaniu silnej motywacji do wytrwałej pracy nad rozwojem swoich uzdolnień. Nie wszystkie dzieci wyjątkowo uzdolnione uruchamiają swój potencjał intelektualny. Nie wszystkie zdobywają dobre stopnie w szkole. Zdarza się, że szkoła jest dla nich miejscem, w którym doświadczają wielu przykrości i przeszkód. Niedostrzeżenie takich dzieci przez nauczyciela, brak odpowiedniego do nich podejścia powoduje, że borykają się z trudnościami adaptacyjnymi do warunków szkolnych. Nie potrafią nawiązać właściwych relacji z rówieśnikami, przez co obniża się ich poczucie własnej wartości. Zaczynają popadać w dwie skrajności: albo uciekają w naukę i izolują się zupełnie od grupy, starając się przy tym udowodnić pozostałym uczniom, że są najlepsi, lub też usiłują za wszelką cenę upodobnić się do ogółu dzieci, zaprzestając podejmowania wysiłków naukowych. Rezultat jest taki, że nie wykorzystują posiadanych możliwości i ich uzdolnienia zostają zaprzepaszczone.

Nie ma jednej definicji dziecka zdolnego / uzdolnionego / wybitnie zdolnego. Naukowcy zajmujący się tym problemem sami tworzą takie definicje, pozwalające im na klasyfikację cech dzieci ponadprzeciętnie zdolnych. Z pewnością wymiernym i dość obiektywnym wskaźnikiem wyjątkowych zdolności jest wynik testu na inteligencję. Przeciętne dziecko osiąga 100 punktów. Dzieci zdolne uzyskują 110 punktów, a jednostki wybitnie zdolne – 130 i więcej punktów. Wczesne określenie przy pomocy testu w miarę obiektywnie obszarów, w których dziecko wykazuje ponadprzeciętne uzdolnienia pozwoliłoby od razu ukierunkować jego edukację w ten sposób, aby efekt był możliwie najlepszy. Dzieci wykazują różne uzdolnienia: słowne, matematyczne, techniczne, artystyczne, twórcze. U dzieci i młodzieży uzdolnionych występuje szereg wyróżniających je cech, takich jak dobra pamięć, umiejętność skupienia uwagi, bogate słownictwo, logiczne myślenie, zdolność do uogólniania, żądza wiedzy oraz poczucie humoru.

Charakterystyka ucznia zdolnego

Uczeń zdolny jest indywidualistą. Na lekcjach zadaje mnóstwo pytań lub, jeśli jest nieakceptowany, zamyka się w sobie, nudzi się. Zdarza się, że mając do wyboru zabawę z rówieśnikami na podwórku i lekturę interesującej książki, bez wahania wybiera czytanie, gdyż rozrywki intelektualne sprawiają mu przyjemność i stanowią wyzwanie. Dzieci zdolne są wrażliwe na niesprawiedliwość, na własne i cudze uczucia, źle znoszą krytykę. Lubią przebywać w towarzystwie starszych, zarówno dzieci jak i dorosłych. Fakt niedostrzegania ich

ponadprzeciętnych zdolności przez nauczycieli sprawia, że samotnie realizują stawiane przed sobą cele i zazwyczaj dopiero na studiach, gdy są dorosłe, ujawniają się ich pełne możliwości. Aby uniknąć marnowania zdolności dzieci, nauczyciele powinni odnajdywać w każdym dziecku jego mocne strony i pomóc mu je rozwijać. Powinni stwarzać uczniom warunki do swobodnego rozwoju, wspierać w samodzielnym poznawaniu rzeczywistości, pomagać w trudnościach, ale bez narzucania im własnego obrazu świata. Uczniów ponadprzeciętnie uzdolnionych należy wspierać w budowaniu poczucia własnej wartości i wiary we własne siły.

Do rodziców należy dbałość o zaspokajanie potrzeb poznawczych dziecka, wzbudzanie jego twórczej aktywności i wzmacnianie wiary we własne siły. To oni muszą nauczyć je korzystania z dóbr kultury, zapewnić udział w dodatkowych zajęciach edukacyjnych, podsuwać interesujące lektury, gry, zabawy, programy edukacyjne, dużo z dzieckiem rozmawiać. Stwarzać okazję do jak najczęstszych kontaktów z innymi dziećmi, nie zaniedbując przy tym rozwoju fizycznego dziecka.

Uczeń zdolny w polskiej szkole

Dzieci od najwcześniejszych lat powinny mieć organizowane zajęcia inspirujące do wspólnego z nauczycielem poszukiwania odpowiedzi na zadawane im pytania, motywowania do działania, samodzielnego rozwiązywania problemów, przeprowadzania różnego rodzaju doświadczeń, eksperymentów. Nauczyciele powinni cenić u dzieci twórcze myślenie, uwrażliwiać je na bodźce istniejące w otoczeniu, dostarczać informacji dotyczących procesu twórczego.

Podstawowym przepisem regulującym m.in. sprawy związane z opieką nad uczniem zdolnym w polskiej szkole jest ustawa z dnia 7 września 1991 r. *o systemie oświaty*¹. Przewiduje ona m.in. umożliwienie realizowania przez takich uczniów indywidualnych programów nauczania oraz ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie. Jest w niej również mowa o stwarzaniu warunków do rozwoju zainteresowań i uzdolnień uczniów przez organizowanie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. *w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*² zobowiązuje nauczycieli do podjęcia odpowiednich działań, by odkryć uzdolnienia uczniów, rozwijać je oraz stwarzać warunki do ich zaprezentowania.

¹ Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.

² Dz.U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17.

Stanowi ono m.in., że „szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania, mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości”. Stosunkowo niewielka ilość uczniów realizujących w polskich szkołach indywidualny tok lub program nauczania daje powód do przypuszczeń, że nauczyciele raczej starają się unikać wyzwań związanych z prowadzeniem ucznia zdolnego. Są też jednak nauczyciele, którzy chętnie podejmują pracę z uczniami zdolnymi, opracowując często całe systemy wsparcia dla uczniów zdolnych, czego przykładem jest Dolnośląski System Wspierania Uzdolnień, o którym będzie mowa w dalszej części niniejszego opracowania.

W pracy z uczniami ponadprzeciętnie zdolnymi bardzo ważna jest równoczesność intelektualnego, emocjonalnego oraz społecznego rozwoju uczniów. Formy i metody pracy z takimi uczniami powinny być zróżnicowane, dostosowane do potrzeb i możliwości każdego młodego człowieka. Kluczem do opracowania najefektywniejszych form i metod wsparcia ucznia zdolnego, a czasem wręcz do opracowania indywidualnej ścieżki edukacyjnej, jest analiza mocnych i słabych stron ucznia dokonywana przez jego nauczyciela.

Wielu nauczycieli uważa, że uczeń zdolny to ten, który dobrze się uczy i otrzymuje wysokie oceny. Nie jest to jednak regułą – są zdolni uczniowie, którzy nie uzyskują wysokich ocen. Powodem może być niewłaściwy program nauczania, sytuacja domowa ucznia, nieodpowiedni stosunek nauczyciela do dziecka zdolnego. Część odpowiedzialności można przypisać pozostałym uczniom, odrzucającym i izolującym jednostkę, która się lepiej uczy (zdarza się, że w tej sytuacji dziecko wybiera poprawne stosunki z rówieśnikami w zamian za rozwój swoich możliwości intelektualnych).

Obecny system edukacyjny w Polsce nie ułatwia jednostkom wybitnym ujawnienia ich zdolności w szkole. Dziecko uzdolnione trafia do klasy, gdzie ze względu na ilość uczniów nie ma szans na jakieś szczególne traktowanie przez nauczyciela. Uczniowie ponadprzeciętnie zdolni bywają dla nauczyciela kłopotliwi. Stawiają bardzo dużo pytań, za szybko rozwiązują zadania, nudzą się na lekcji i przeszkadzają w zwyczajnym toku zajęć. Prowadzi to często do konfliktów z nauczycielem, a także z rówieśnikami. Z czasem zniechęcają się do nauki i przestają się uczyć. Otrzymują coraz gorsze stopnie. Nauczyciele nie oceniają ich rzeczywistych możliwości osiągnięć poznawczych, ale koncentrują się na ich społecznych umiejętnościach, które często są niskie, bowiem rozwój intelektualny dzieci uzdolnionych nie idzie w parze z rozwojem emocjonalnym. Dlatego też uczniowie tacy wolą ukrywać się ze swoimi zdolnościami. Nie narażają się wówczas nauczycielom i są normalnie traktowani przez rówieśników.

Istnieje szereg metod pracy z uczniem zdolnym. Coraz częściej pojawiają się nauczyciele, którzy wprowadzają je w życie, stwarzając dla zdolnych dzieci dogodne warunki do

wszechstronnego rozwoju. Praca z uczniem zdolnym przybiera w polskich szkołach różnorodne formy. Na lekcjach realizowana jest ona głównie jako praca indywidualna ucznia. Jest to optymalna forma, pozwalająca precyzyjnie dobrać treść i dostosować tempo uczenia się. Jednym ze sposobów pracy z uczniem zdolnym podczas zajęć w klasie jest praca w grupach o podobnym poziomie uzdolnień, gdzie zadawane są zadania trudniejsze dla grup zdolniejszych lub praca w grupach, w których uczniowie uzdolnieni pełnią rolę liderów. Inną formą jest indywidualny tok nauczania, który pozwala uczniowi zaliczać materiał w dowolnym czasie. Jest również możliwe uczenie się treści programowych z różnych przedmiotów w różnym tempie, np. szybsze tempo nauki przedmiotu, którym się dziecko interesuje i w którym wykazuje szczególne utalentowanie, a pozostałe przedmioty realizowane są zgodnie z programem. Kolejną metodą są tak zwane klasy półroczne, czyli semestralne. Dzieci mają możliwość opanowania w ciągu pół roku materiału rozłożonego w normalnym toku nauczania na cały rok, czyli po upływie dwóch semestrów zrealizują materiał z dwóch lat. Praca z uczniem zdolnym może odbywać się na zajęciach pozalekcyjnych, w kołach zainteresowań. Praca koła powinna mieć związek tematyczny z materiałem programowym, nie powinna być jednak prostym przedłużeniem metod i form lekcji. Potrzebna jest tu samodzielność, swobodny klimat, dyskretne kierowanie przez nauczyciela rozwojem ucznia, jego zdolnościami i rozwojem zainteresowań.

Praca dydaktyczna z uczniem zdolnym może być organizowana w różnorodnych strukturach organizacyjnych. Mogą to być specjalne szkoły dla dzieci wybitnie zdolnych, specjalne programy, a także wielopoziomowe nauczanie w klasach.

Do nauczyciela należy zaproponowanie metody pracy z dzieckiem zdolnym oraz dobranie najbardziej odpowiedniej dla danego dziecka techniki nauczania. Dziecko ponadprzeciętnie zdolne musi być nieustannie motywowane do wyťažonej pracy. Trzeba nieustannie podnosić poziom zadawanych uczniowi zadań, aby były dla niego wyzwaniem intelektualnym, zawsze stawiać przed jego oczami nowe cele, przypominać o sensowności podejmowanego trudu, wspólnie oceniać i nagradzać jego osiągnięcia.

Po zidentyfikowaniu przez nauczyciela ucznia zdolnego, potwierdzeniu tego testami i podjęciu decyzji o pracy z nim, nauczyciel musi opracować konkretny plan i program pracy z uczniem zdolnym. Nie wolno mu przy tym zapominać o uczniach słabszych. Jednocześnie powinien podjąć działania w celu niedopuszczenia do odrzucenia i izolacji ucznia zdolnego przez rówieśników. Mimo iż uczniowie zdolni zachowują się czasem w sposób sugerujący, że izolują się od rówieśników, posiadają jednak potrzebę przynależności do społeczności klasowej. Zapobiegnięcie izolacji ucznia zdolnego pomoże w jego rozwoju emocjonalnym i społecznym, poprawia atmosferę klasową i polepsza warunki nauki wszystkich uczniów.

Nauczyciele niezbyt chętnie podchodzą do prowadzenia zdolnych uczniów, wiąże się to bowiem z dodatkowym nakładem pracy. Jak pokazują wnioski z kontroli Najwyższej Izby Kontroli (obszerniej jest o nich mowa w dalszej części opracowania), jedynie niewielu polskich nauczycieli ma doświadczenie lub przeszło szkolenie dotyczące pracy z uczniem zdolnym. Przeszkodą dla zindywidualizowanej pracy z uczniem zdolnym jest także duża liczba uczniów w klasie. Napisanie specjalnego programu nauczania dla zdolnego dziecka, przygotowanie harmonogramu zajęć, poświęcenie czasu na indywidualne zajęcia z takim uczniem – są to zadania praco- i czasochłonne, przy czym nauczyciele wykonują je nieodpłatnie. Kuratoria oświaty, mając świadomość tego stanu rzeczy, starają się mobilizować dyrektorów szkół do realizowania zadań związanych z kształceniem uczniów szczególnie uzdolnionych. Z kolei nauczyciele oczekują pomocy ze strony Ministerstwa Edukacji Narodowej i kuratoriów, polegającej na stworzeniu konkretnych programów pracy z uczniami szczególnie uzdolnionymi, podobnych do tych, które opracowane zostały na potrzeby uczniów mających trudności w nauce.

Praca z uczniem zdolnym jest dla nauczyciela procesem dydaktycznym bardzo złożonym. Wymaga od pedagoga dużej wiedzy merytorycznej, pedagogicznej i psychologicznej, stale zmusza go do modyfikowania swojego warsztatu dydaktycznego, organizowania nauki indywidualnej, w zespołach uczniowskich na lekcji i na zajęciach pozalekcyjnych. Nauczyciel musi też zmieniać swoje metody nauczania (swoją warsztat dydaktyczny), prowokować aktywność umysłową ucznia przez podsuwanie mu do rozwiązania nietypowych zagadnień i problemów. Taka sytuacja ma też bardzo dobre skutki dla nauczyciela – nie pozwala popaść w rutynę i pomaga nadążyć za najnowszymi trendami we współczesnej edukacji.

Czasami pojawiają się opinie, że szkoły nie mają dostatecznej ilości środków, warunków lokalowych itp., by móc rozwijać potencjał twórczy i intelektualny uczniów. Jednak również z małych, wiejskich szkół, nienajlepiej wyposażonych w pomoce dydaktyczne, wywodzą się jednostki wybitne – w sporcie, naukach ścisłych bądź humanistycznych. Jako uczniowie mieli to szczęście, że spotkali na swojej drodze nauczycieli, którzy rozpoznali ich ponadprzeciętne uzdolnienia, wspierali ich rozwój i motywowali do zwiększonego wysiłku.

Pomoc państwa dla uczniów zdolnych

Spośród niewielu ofert polskiego szkolnictwa skierowanych do uczniów zdolnych do najważniejszych należą Indywidualny program nauki oraz Indywidualny tok nauki³.

Indywidualny program nauki zakłada kształcenie się ucznia w zakresie jednego lub kilku zajęć edukacyjnych na podstawie stworzonego specjalnie dla niego programu, który – realizując w całości podstawę programową – w maksymalnym stopniu uwzględnia zainteresowania, potrzeby i możliwości intelektualne ucznia.

Indywidualny tok nauki (ITN) jest modyfikacją systemu klasowo-lekcyjnego, zakłada ukończenie nauki w skróconym czasie, dzięki możliwości klasyfikowania i promowania ucznia w ciągu całego roku szkolnego. ITN pozwala uczniom na chodzenie na zajęcia w starszych klasach, realizowanie indywidualnego programu z wybranych przedmiotów albo wcześniejsze ukończenie szkoły. Jest przyznawany na wniosek rodziców ucznia, nauczyciela albo pełnoletniego ucznia. Decydująca w tej sprawie jest opinia poradni psychologiczno-pedagogicznej.

W polskich szkołach (od podstawowych do ponadgimnazjalnych) w roku szkolnym 2009/10 Indywidualny tok nauki realizuje 1628 uczniów, a Indywidualny program nauki – 3394 uczniów. Najwięcej uczniów korzysta z tych możliwości w szkołach podstawowych i gimnazjach (odpowiednio 480 i 1766 oraz 555 i 1135). W porównaniu z poprzednim rokiem szkolnym wystąpił wyraźny spadek liczby uczniów korzystających z tej formy wsparcia – było wówczas 1995 (o 367 więcej) uczniów korzystających z Indywidualnego toku nauki i 6237 (o 2843 więcej) uczniów realizujących Indywidualny program nauki.

Na mocy ustawy o systemie oświaty⁴ (art. 90b), uczniowi przysługuje prawo do pomocy materialnej ze strony państwa lub właściwej jednostki samorządu terytorialnego m.in. na wspieranie edukacji uczniów zdolnych. Pomoc ta przysługuje do czasu zakończenia kształcenia, nie dłużej jednak niż do ukończenia 24. roku życia. Uczniowie zdolni korzystają przede wszystkim z pomocy o charakterze motywacyjnym. Są to: stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe, stypendium Prezesa Rady Ministrów oraz stypendium ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania. Minister kultury i ochrony dziedzictwa narodowego przyznaje stypendia uczniom uzdolnionym artystycznie.

³ Szczegóły można znaleźć w rozporządzeniu Ministra Edukacji Nauki i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki (Dz.U. z 2002 r. Nr 3, poz. 28).

⁴ Op. cit.

Stypendium Prezesa Rady Ministrów⁵ przyznaje się uczniowi, który otrzymał promocję z wyróżnieniem, uzyskując przy tym najwyższą w danej szkole średnią ocen lub wykazuje szczególne uzdolnienia w co najmniej jednej dziedzinie wiedzy, uzyskując w niej najwyższe wyniki, a w pozostałych dziedzinach wiedzy wyniki co najmniej dobre. Stypendium Prezesa Rady Ministrów przyznaje się jednemu uczniowi danej szkoły na okres od września do czerwca w danym roku szkolnym. Wynosi ono 258 zł miesięcznie. W roku szkolnym 2008/09 w skali kraju w 71% szkół średnich udało się znaleźć prymusów spełniających te warunki. W roku szkolnym 2009/10 jest to 3992 uczniów z 72% polskich szkół średnich.

Stypendium ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania jest przyznawane od 1994 r. Może je otrzymać uczeń szkoły publicznej lub niepublicznej, uzyskujący wybitne osiągnięcia edukacyjne, w szczególności:

- 1) laureat międzynarodowej olimpiady lub laureat i finalistą olimpiady przedmiotowej o zasięgu ogólnopolskim lub turnieju,
- 2) laureat konkursu na pracę naukową, organizowanego przez instytucję naukową lub stowarzyszenie naukowe,
- 3) uczeń szkoły ponadgimnazjalnej uzyskujący najwyższe wyniki w nauce według indywidualnego programu lub toku nauki,
- 4) uczeń uczestniczący w zajęciach na uczelni przewidzianych tokiem studiów.

Stypendium Ministra Edukacji Narodowej ma formę jednorazowej nagrody pieniężnej w wysokości 3200 zł. Otrzymuje je corocznie 300 uczniów. 72 najlepszych odbiera stypendium z rąk ministra, pozostali – w kuratoriach oświaty.

Również jednostki samorządu terytorialnego mogą tworzyć regionalne lub lokalne programy wspierania edukacji uzdolnionych dzieci i młodzieży.

Dla uczniów ponadprzeciętnie uzdolnionych w szkołach podstawowych i gimnazjach istnieje system konkursów (przedmiotowych, tematycznych lub interdyscyplinarnych), a dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych – olimpiad (przedmiotowych, interdyscyplinarnych, tematycznych oraz z przedmiotów dodatkowych).

Konkursy mogą być organizowane ze wszystkich zajęć edukacyjnych objętych ramowym planem nauczania dla danego poziomu edukacyjnego. Szczegółowe dane odnośnie ich przeprowadzania określa rozporządzenie z dnia 29 stycznia 2002 r. w sprawie organizacji oraz

⁵ Podstawa prawna: rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie stypendiów Prezesa Rady Ministrów, ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania oraz ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego (Dz.U. z 2005 r. Nr 106, poz. 890).

*sposobu przeprowadzania konkursów, turniejów i olimpiad*⁶. Ich laureaci i finaliści otrzymują ocenę celującą z danego przedmiotu na świadectwie. Konkursy mogą mieć zasięg wojewódzki lub ponadwojewódzki. Konkursy o zasięgu wojewódzkim organizuje kurator oświaty, a konkursy o zasięgu ponadwojewódzkim – wspólnie właściwi kuratorzy oświaty. Kuratoria Oświaty i Wychowania określają dodatkowe nagrody dla laureatów konkursów – są to najczęściej zwolnienia z egzaminu szkolnego z danego przedmiotu oraz ułatwienia w przyjęciu do wybranego gimnazjum, liceum lub technikum.

Olimpiady przedmiotowe organizowane są przez Centralną Komisję Egzaminacyjną (CKE) pod egidą Ministerstwa Edukacji Narodowej. Dyrektor CKE ma obowiązek opublikować ich listę na stronie internetowej Komisji z dwuletnim wyprzedzeniem (w roku szkolnym 2009/10 będzie ich 17). Artykuł 60 ust. 1 *rozporządzenia w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych* z 30 kwietnia 2007 r.⁷ stwierdza, że laureaci i finaliści olimpiad przedmiotowych są zwolnieni z egzaminu maturalnego i otrzymują najwyższą ocenę w jego części ustnej. Z kolei szkoły wyższe same ustalają uprawnienia laureatów i finalistów ogólnopolskich olimpiad, ubiegających się o przyjęcie do danej uczelni. Olimpiady mogą być organizowane przez szkoły wyższe, placówki naukowe, stowarzyszenia naukowe, zawodowe i inne podmioty prowadzące statutową działalność oświatową lub naukową. W organizacji olimpiad mogą uczestniczyć kuratorzy oświaty.

Wprowadzenie gimnazjów odbiło się niekorzystnie na systemie olimpiad – licealiści mają o rok mniej na przygotowanie się do olimpiady i matury, co utrudnia im opanowanie materiału na odpowiednim poziomie do startu w olimpiadzie. W roku 2006 pojawiły się głosy, że system olimpiad jest zagrożony. Ministerstwo z roku na rok przekazywało na organizację konkursów i olimpiad coraz mniej środków, co utrudniało przeprowadzenie pozaszkolnych ich etapów. Zlikwidowanie w wielu szkołach zajęć pozalekcyjnych wpłynęło również niekorzystnie na przygotowanie uczniów do olimpiad. Dodatkowym zagrożeniem dla funkcjonowania systemu olimpiad jest wprowadzana przez MEN zmiana, polegająca na ogłaszaniu konkursów na organizatora olimpiady. Zabieg ten budzi wiele kontrowersji wśród dotychczasowych organizatorów, którzy robili to w niektórych przypadkach nawet od blisko 50 lat. W połączeniu z uszczupleniem środków finansowych grozi to, ich zdaniem, odwoływaniem olimpiad lub obniżeniem ich poziomu. Grupa pracowników wyższych uczelni zaprotestowała przeciwko temu, wysyłając na początku lutego 2010 r. do premiera Donalda Tuska list. Mowa jest w nim

⁶ Dz.U. Nr 13, poz.125 z późn. zm.

⁷ Dz.U. Nr 83, poz. 562 z późn. zm.

o „lekceważeniu tysięcy najzdolniejszych uczniów, jawnej pogardzie okazywanej przez pracowników MEN nauczycielom i pracownikom uczelni wyższych, którym chce się pracować po godzinach pracy”. List ten podpisało 15 inicjatorów, działających przy organizacji różnych olimpiad przedmiotowych oraz ponad 2000 internautów.

Kwestia szczególnych potrzeb dzieci ponadprzeciętnie uzdolnionych jest dostrzegana przez Ministerstwo Edukacji Narodowej na innym polu. Od początku roku szkolnego 2009/10 MEN wprowadza do szkół nową podstawę programową. Jest ona jednym z elementów szerszych działań Ministerstwa w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, wykorzystującego środki Europejskiego Funduszu Społecznego, mających na celu unowocześnienie polskiego systemu edukacji i podniesienie jego jakości. Jest wśród nich projekt *Podniesienie efektywności pracy z uczniem zdolnym*, który będzie realizowany w okresie od stycznia 2010 r. do stycznia 2013 r. Wnioski z tego projektu pozwolą na wdrożenie w przyszłości nowego systemu pracy z dziećmi ponadprzeciętnie uzdolnionymi. Ministerstwo dostrzegło potrzebę wyjścia naprzeciw indywidualnym potrzebom i zainteresowaniom „uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi” – określenie to obejmuje zarówno uczniów z trudnościami w nauce, jak i uczniów ponadprzeciętnie zdolnych. Projektowane rozwiązania mają zapewnić uczniowi zdolnemu wsparcie i zindywidualizowaną pomoc. Kluczową sprawą jest rozpoznanie indywidualnych potrzeb edukacyjnych ucznia. W tym celu mają być powołane w każdej szkole zespoły do spraw specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów, które raz w roku dokonają przeglądu i oceny skuteczności pomocy świadczonej uczniowi oraz zatwierdzą zmiany w indywidualnych programach edukacyjnych, opracowanych dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jednym z najważniejszych elementów pracy z uczniem zdolnym powinno być opracowanie dla niego indywidualnego programu wspierania jego rozwoju, uwzględniającego również pracę nad jego inteligencją emocjonalną, która może być przeszkodą w odnoszeniu sukcesów.

Nowością będzie wprowadzenie dla każdego dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi Karty Potrzeb i Świadczeń. Będzie ona wydawana i na bieżąco aktualizowana przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną opiekującą się daną szkołą. Ma być prowadzona maksymalnie do osiągnięcia przez danego ucznia 21. roku życia. Zapisane w niej będą rozpoznane zdolności i umiejętności ucznia, które należy rozwijać w trakcie nauki w szkołach i placówkach systemu oświaty, zalecenia dotyczące rodzaju udzielanego wsparcia, a także okresowe oceny efektywności działań podejmowanych wobec ucznia. Do specjalistów z przychodni psychologiczno-pedagogicznej należeć będzie monitorowanie realizacji zaleceń zawartych w Karcie.

Przykładem specyficznej pracy z uczniami zdolnymi jest gimnazjum i liceum akademickie działające przy Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Są to szkoły publiczne, ukierunkowane na pracę z uczniami szczególnie uzdolnionymi. Wszyscy uczniowie mają prawo do zdobywania nauki w indywidualnym toku nauczania. Nauka jest skrócona o rok – program obu szkół zajmuje 5 lat. Uczniowie mogą korzystać z pracowni i laboratoriów naukowych Uniwersytetu oraz kształcenia pod opieką jego pracowników naukowych. Uczniowie nie płacą w tych szkołach ani czesnego, ani za mieszkanie w internacie – dodatkowe pieniądze (oprócz funduszy z MEN) na te cele szkoły te otrzymują z Urzędu Miejskiego w Toruniu oraz z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Innym przykładem była klasa dla uczniów uzdolnionych matematycznie, prowadzona przez 10 lat w ramach pracy z uczniami zdolnymi przez wrocławską szkołę podstawową nr 3 przy ul. Bobrzej. Dzieci uczyły się według standardowego programu nauczania, jedynie matematyka prowadzona była na rozszerzonym poziomie. Klasa ta funkcjonowała pod patronatem międzynarodowego stowarzyszenia Mensa, zrzeszającego ludzi o wysokim ilorazie inteligencji IQ. W 2007 r. wrocławskie kuratorium oświaty zdecydowało, że jest to niedopuszczalna segregacja uczniów i nakazało tę klasę zamknąć.

Jeszcze inną formą wspierania uzdolnień dzieci i młodzieży są Domy Kultury. Poprzez organizację różnego rodzaju kółek zainteresowań pomagają one młodzieży odkryć i rozwijać talenty artystyczne, muzyczne, językowe i techniczne. Odbywa się to najczęściej w formie bezpłatnej dla uczestników zajęć. Niektóre z tych placówek używają nazwy „ośrodek wspierania uzdolnień”. Popołudniowe zajęcia w różnego rodzaju pracowniach pozwalają młodym ludziom rozwijać swoje zainteresowania i pasje. Dają też możliwość porównania swoich osiągnięć z innymi młodymi ludźmi z całego kraju na różnego rodzaju zawodach i konkursach. Uzyskiwane w ten sposób wyróżnienia i nagrody są dla młodych ludzi zachętą do kontynuowania pracy w ulubionej przez nich dziedzinie. Funkcjonowanie Domów Kultury jest finansowane z budżetów samorządów – od możliwości i woli samorządowców zależy, czy znajdują się pieniądze na prowadzenie zajęć pozalekcyjnych dla młodych ludzi chcących rozwijać swe zainteresowania.

Dość obiektywnym sprawdzianem przygotowania 15-latków do życia we współczesnym świecie jest przeprowadzany co 3 lata przez OECD Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (PISA). W badaniu PISA w roku 2006 (ostatnie, z którego opublikowano dane) wzięło udział 40.000 uczniów z 57 krajów (w tym 30 krajów należących do OECD). Polscy uczniowie uzyskali wyniki zbliżone do średniej krajów OECD we wszystkich 3 ocenianych kategoriach (nauki przyrodnicze, matematyka i rozumienie tekstu czytanego). Wyższa niż średnia jakość wykształcenia polskich uczniów szkół ponadpodstawowych bierze

się z tego, że mamy w Polsce znikomą ilość uczniów bardzo słabych. Z kolei uczniów dobrych i bardzo dobrych, w których edukację warto inwestować, jest w Polsce wielokrotnie mniej niż w większości krajów biorących udział w badaniu.

Wnioski pokontrolne Najwyższej Izby Kontroli

Sposoby zajmowania się przez polski system edukacji uczniami zdolnymi stały się przedmiotem zainteresowania Najwyższej Izby Kontroli. W roku 2007 przeprowadziła ona badanie „Opieka nad uczniami szczególnie uzdolnionymi”. Objęło ono 74 szkoły (podstawowe, gimnazja i ponadgimnazjalne) zlokalizowane w 12 województwach. Celem kontroli była ocena realizacji przez Ministra Edukacji Narodowej i dyrektorów szkół publicznych zadań w zakresie pomocy i kształcenia uczniów szczególnie uzdolnionych.

NIK negatywnie oceniła realizację tych zadań przez szkoły. Wynika to m.in. ze stwierdzenia faktu, iż corocznie mniejsza liczba uczniów posiadających ponadprzeciętne zdolności intelektualne obejmowana jest specjalnymi formami kształcenia i pomocą stypendialną oraz ze stwierdzenia innych istotnych nieprawidłowości. Spadek liczby przyznawanych stypendiów nie miał uzasadnienia w zmianach demograficznych.

W działalności Ministerstwa Edukacji Narodowej brak było systemowych działań w zakresie opieki i kształcenia uczniów szczególnie uzdolnionych. Przeprowadzone działania polegały głównie na podziale i rozliczaniu środków przeznaczonych na organizację konkursów i olimpiad przedmiotowych oraz kwalifikowania wniosków o przyznanie stypendiów Prezesa Rady Ministrów i ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania.

W skontrolowanych szkołach publicznych kształcenie uczniów szczególnie uzdolnionych traktowane było w sposób marginalny. Szkoły koncentrowały się zazwyczaj na organizowaniu pomocy dla uczniów słabszych, zapominając o wsparciu dla tych najzdolniejszych. W skali kraju indywidualnymi formami kształcenia obejmowanych było rocznie zaledwie około 10% uczniów posiadających predyspozycje intelektualne powyżej przeciętnych i występowała tendencja zniżkowa. Identyfikacja szczególnych uzdolnień uczniów dotyczyła w skontrolowanych szkołach jedynie 6,6% uczniów. Działania szkół ograniczone były do analizy wyników kształcenia, związanej z klasyfikacją roczną i semestralną uczniów. Stwierdzono brak działań służących diagnozowaniu uczniów wskazujących na posiadanie szczególnych uzdolnień (we współdziałaniu z rodzicami i poradniami psychologiczno-pedagogicznymi), nie udzielano uczniom pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz nie analizowano indywidualnych potrzeb edukacyjnych uczniów. Nic więc dziwnego, że ocena NIK wypadła negatywnie.

Szkoleniami nauczycieli, związanymi z kształceniem uczniów szczególnie uzdolnionych, objęte zostało zaledwie 7,3% pracowników pedagogicznych zatrudnionych w skontrolowanych szkołach. Zdaniem nauczycieli, wyrażonym w trakcie kontroli w ramach anonimowej ankiety przeprowadzonej wśród 1.678 nauczycieli skontrolowanych szkół (73% ogółu nauczycieli zatrudnionych w tych szkołach), uczniowie szczególnie uzdolnieni występują w każdym z roczników (odpowiedzi 40% ankietowanych) lub prawie w każdej klasie (20%), małe zainteresowanie kształceniem tych uczniów wynika głównie z zaniedbań środowiska uczniów (70%) i zbyt dużej liczby uczniów w klasie (62%) oraz problemów wychowawczych (46%). 78% ankietowanych nauczycieli nigdy w swojej praktyce zawodowej nie realizowało indywidualnego programu nauczania.

Ankietowani nauczyciele wskazali również na potrzebę opracowania ogólnokrajowego systemu wyłaniania uczniów szczególnie uzdolnionych i wspomagania tych uczniów w różnych formach oraz wymiany doświadczeń w tym zakresie z innymi szkołami.

Nie zostały, zdaniem kontrolerów NIK, należycie wykorzystane doświadczenia z eksperymentów pedagogicznych prowadzonych w polskich szkołach w zakresie kształcenia uczniów o ponadprzeciętnych uzdolnieniach i nie zostały podjęte żadne działania w celu wykorzystania w przyszłości ich pozytywnych rezultatów.

W ocenie NIK, celem wyeliminowania stwierdzonych nieprawidłowości, Minister Edukacji Narodowej powinien opracować spójny system opieki nad uczniami szczególnie uzdolnionymi oraz uwzględnić problematykę pracy z takimi uczniami w planach nadzoru pedagogicznego i w ocenach funkcjonowania systemu oświaty. Kuratorzy oświaty powinni dokonywać okresowych analiz działania szkół, uwzględniając w ich trakcie kwestię wyłaniania uczniów szczególnie uzdolnionych oraz zapewnienie tym uczniom wsparcia w rozwijaniu uzdolnień. Z kolei dyrektorzy szkół powinni wprowadzić metody i formy pracy służące identyfikacji uczniów o szczególnych uzdolnieniach oraz zapewnić im zindywidualizowane formy kształcenia, a także podjąć w szerszym zakresie szkolenie nauczycieli w zakresie pracy z takimi uczniami.

NIK pozytywnie oceniła działania podmiotów pozarządowych, w tym zwłaszcza stowarzyszeń i fundacji, działających w środowisku oświatowym i podejmujących w różnej skali i zakresie zadania związane z udzielaniem pomocy uczniom szczególnie uzdolnionym. Działalność taką prowadziły w zróżnicowanej skali i zakresie m.in.: Krajowy Fundusz na rzecz Dzieci, Stowarzyszenie Szkół Twórczych, Fundacja *Primus inter Pares*, Ośrodek Promocji Talentów w Warszawie oraz inne liczne podmioty i organizacje o zasięgu krajowym, regionalnym oraz lokalnym.

Pozarządowe instytucje wspomagające uczniów zdolnych

Wobec stosunkowo słabego zainteresowania pomocą dla uczniów zdolnych ze strony administracji rządowej, do akcji wkroczyły instytucje pozarządowe – fundacje i stowarzyszenia, którym na sercu leży dobro dzieci, a w perspektywie 10 i więcej lat – dobro Polski. Rozwijanie potencjału dzieci zdolnych powinno bowiem przynieść kiedyś korzyść całemu społeczeństwu.

Jedną z takich instytucji jest Krajowy Fundusz na rzecz Dzieci. Jest on stowarzyszeniem społecznym o statusie organizacji pożytku publicznego. Powstał 30 maja 1981 roku. W roku 1983 Fundusz podjął decyzję o podjęciu działań na rzecz dzieci wybitnie uzdolnionych. Pierwsi stypendyści Funduszu otrzymali pomoc w roku szkolnym 1983/84. W latach 1983-2010 Fundusz objął swą pomocą 10.532 uczniów i studentów. W ostatnich latach w programach funduszu uczestniczyło ponad 500 uczestników rocznie. Fundusz pomaga w rozwoju uzdolnionych dzieci i młodzieży, otwierając przed nimi nowe możliwości aktywności, umożliwiając nieodpłatny udział w organizowanych przez siebie zajęciach oraz – w przypadku stypendystów – dofinansowując realizację wybranych przedsięwzięć służących ich rozwojowi (np. prenumeratę czasopism popularnonaukowych i literackich, dofinansowanie udziału w kursach i konkursach muzycznych, dofinansowanie zakupu instrumentów i akcesoriów). Fundusz udziela swoim stypendystom pomocy merytorycznej dzięki dobrej woli pracowników nauki z wyższych uczelni oraz artystów.

Wnioski o przyjęcie do programu złożyć może do Funduszu każdy, również potencjalny beneficjent, najczęściej jednak czynią to szkoły. Wnioski opiniowane są m.in. przez specjalistów z danej dziedziny. Ostateczną decyzję podejmuje Zarząd Funduszu. Nominacje są uroczyste wręczane nowym stypendystom na Zamku Królewskim w Warszawie.

Program stypendialny Fundacji Dzieło Nowego Tysiąclecia skierowany jest do szczególnie uzdolnionej i jednocześnie ubogiej młodzieży gimnazjalnej z zaniedbanych terenów wiejskich. Fundacja została utworzona przez Konferencję Episkopatu Polski w 2000 r. W ramach swojego programu stypendialnego Fundacja obejmuje danego ucznia pomocą przez wiele lat: od gimnazjum, poprzez naukę w liceum i okres studiów, towarzysząc mu w formie pomocy stypendialnej, ale również poprzez kształtowanie osobowości w duchu nauczania Jana Pawła II. W ten sposób Fundacja przyczynia się nie tylko do wyrównywania szans edukacyjnych i wymazywania „białych plam” z mapy cywilizacyjnego rozwoju Polski, lecz działa również na rzecz budowania kapitału intelektualnego i tworzenia chrześcijańskich elit. W roku szkolnym 2009/10 programem stypendialnym Fundacji Dzieło Nowego Tysiąclecia objętych jest już 2175 stypendystów z najbiedniejszych regionów Polski.

Kolejnym przykładem działań na rzecz dzieci lubiących poszerzać swoją wiedzę jest Uniwersytet Dzieci. Został on utworzony przez krakowską Fundację Działań Twórczych w Kulturze i Edukacji PAIDEIA. Jak piszą organizatorzy na stronie internetowej Uniwersytetu, „celem projektu jest rozbudzanie w dzieciach pasji związanej ze zdobywaniem wiedzy, a także pielęgnowanie w nich naturalnej ciekawości świata w czasie wykładów i zajęć warsztatowych”. Uniwersytet rozpoczął swą działalność w Krakowie w roku szkolnym 2007/08. Już w następnym roku szkolnym otworzył dwie filie: w Warszawie i Wrocławiu. Zajęcia Uniwersytetu odbywają się w czterech grupach wiekowych: dla 6 i 7-latków, 8 i 9-latków, 10 i 11-latków oraz dla dzieci z klas VI i starszych. Dzieci, nazywane studentami, chodzą na zajęcia organizowane przez wyższe uczelnie w ich siedzibach. Wykładowcy starają się, aby w danym cyklu uczestnicy poznali spójny obraz współczesnego świata widziany z perspektywy różnych nauk.

Inne organizacje pozarządowe zajmujące się dziećmi zdolnymi to m.in. Stowarzyszenie Szkół Twórczych, Centrum Informacyjno-Konsultacyjne ds. Dzieci Zdolnych, Bank Dziecięcych Uśmiechów, Porozumienie bez Barrier i szereg innych.

Badanie międzynarodowe w ramach EURYDICE

EURYDICE jest siecią informacji o edukacji w Europie skupiającą 31 państw. W roku 2006 Europejskie Biuro EURYDICE rozesłało do krajowych biur tej sieci ankietę z pytaniami na temat rozwiązań edukacyjnych dotyczących uczniów zdolnych. Na podstawie jej wyników powstało opracowanie „Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie”, wydane w 2008 r. i przetłumaczone na język polski.

Porównując sytuację systemów edukacji w 30 krajach działających w sieci EURYDICE (w badaniu nie wzięła udziału Turcja) stwierdzono, że na określenie zdolnych uczniów używa się najczęściej terminów „zdolny” i „utalentowany”. Oprócz nich stosowane są takie określenia jak: „młody człowiek o dużych potencjalnych zdolnościach”, „dziecko nad wiek rozwinięte umysłowo”, „uczeń o wybitnych zdolnościach”. Podstawą zakwalifikowania do populacji dzieci i młodzieży zdolnej są wyniki sprawdzianów uzdolnień (ewentualnie sprawdzianów potencjalnych zdolności) lub osiągnięte przez dzieci i młodzież wyniki w nauce (względnie wyniki egzaminów konkursowych lub sprawdzianów dotyczących określonego aspektu rozwoju). W 13 krajach zdolne i utalentowane dzieci i młodzież określone są jako mające „specjalne potrzeby edukacyjne” lub jako „wymagające wsparcia lub szczególnej uwagi”.

Do najczęściej stosowanych rozwiązań w kształceniu dzieci i młodzieży zdolnej należą: zajęcia na bardziej zaawansowanym poziomie, bardziej zróżnicowane zajęcia w klasie,

zindywidualizowany program nauczania, zajęcia pozaszkolne oraz możliwość szybszej promocji (szybszego ukończenia nauki).

Autorzy ankiety interesowali się również kwestią przygotowania nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi i wspierania rozwoju ich zdolności. Okazało się, że w części krajów problematyka ta jest uwzględniana w kształceniu nauczycieli obowiązkowo (np. w Austrii, Francji i na Węgrzech), a w innych – opcjonalnie (np. w Hiszpanii, Niemczech, Polsce i Wielkiej Brytanii). W jednych stanowi odrębny przedmiot, a w innych – jest włączona do innych przedmiotów lub omawia się ją w kontekście szerszych zagadnień psychologicznych. W 18 krajach biorących udział w ankiecie nauczyciele mogą dobrowolnie brać udział – w ramach doskonalenia zawodowego – w zajęciach dotyczących uczniów zdolnych. Zajęcia takie dotyczą metod identyfikowania dzieci i młodzieży zdolnej, ich potrzeb edukacyjnych oraz doboru odpowiednich rozwiązań edukacyjnych. Widać wyraźnie dużą rozpiętość w długości trwania kursów w zależności od kraju – od kilkudniowych do kilkumiesięcznych, na zakończenie których słuchacze otrzymują świadectwo ukończenia studiów podyplomowych. W kilku europejskich krajach prowadzone są specjalne kursy dla psychologów i pedagogów szkolnych (np. Francja, Hiszpania i Słowenia). W niektórych państwach (np. Austria, Holandia, Portugalia, Wielka Brytania) istnieją prywatne lub państwowe placówki specjalizujące się we wspieraniu rozwoju dzieci i młodzieży o dużych potencjalnych zdolnościach. Oferują one pomoc nauczycielom i szkołom, prowadzą kursy i pomagają określić najbardziej odpowiednie metody kształcenia dla każdego ucznia.

Wnioski

Polska szkoła może stać się kuźnią talentów. Potrzebna jest jednak ścisła współpraca: między nauczycielami (przekazywanie dokładnych wiadomości na temat rozwoju dzieci, dokumentowanie ich osiągnięć), nauczycieli z rodzicami (dostarczanie sobie nawzajem istotnych informacji na temat dziecka, wspólne zaangażowanie w różnorodne działania związane z uczniem), między uczniami (wymiana doświadczeń). Należy też tworzyć szkolne, lokalne oraz ogólnopolskie systemy wspierania uczniów zdolnych, tworzyć im warunki do prezentowania osiągnięć i wymiany doświadczeń. Niezbędne jest zainteresowanie Ministerstwa Edukacji Narodowej rozwojem dzieci o ponadprzeciętnych uzdolnieniach, przejawiające się m.in. w stworzeniu warunków do identyfikowania uzdolnionych uczniów oraz ogólnopolskiego systemu pracy z takimi uczniami. W programie kształcenia wszystkich nauczycieli powinna znaleźć się praca z uczniem zdolnym jako zagadnienie obowiązkowe, a nie jako przedmiot do wyboru.

Można by zastanowić się, co zmieniło się w sytuacji dzieci zdolnych w polskiej szkole po transformacji ustrojowej w roku 1989. W czasach PRL nie było systematycznego podejścia do takich uczniów, jednak poszczególni nauczyciele wyławiali wybitne jednostki i opiekowali się nimi. W szkołach działały różne kółka zainteresowań, gdzie uczniowie mogli poszerzać swą wiedzę z danego przedmiotu, przygotowując się np. do udziału w olimpiadach. Nagrodą dla laureatów i finalistów olimpiad przedmiotowych była nie tylko ocena bardzo dobra z danego przedmiotu na świadectwie maturalnym, lecz także indeks na wybrany kierunek studiów na dowolnej uczelni. Można odnieść wrażenie, że ówcześni nauczyciele robili to z większym zaangażowaniem niż obecni. Nauczyciele otrzymywali za prowadzenie zajęć w ramach kółek zainteresowań dodatkowe wynagrodzenie, a gdy ich podopieczny został finalistą lub laureatem olimpiady, mogli liczyć na specjalną nagrodę pieniężną.

Najważniejszą z obecnie wprowadzanych przez MEN zmian jest próba usystematyzowania pracy z uczniami zdolnymi i nadanie jej jednolitych ram (co było już od dłuższego czasu postulatem środowiska nauczycielskiego). W prowadzenie ucznia zdolnego przez wszystkie poziomy szkoły będą zaangażowani, oprócz nauczycieli, także psychologowie dziecięcy i pedagodzy szkolni. Stwarza to szansę na wyłowienie większej ilości utalentowanych uczniów oraz opiekę nad nimi zgodnie z aktualną wiedzą o tym, jak należy to robić. W roku szkolnym 2009/10 rozpoczęto realizowanie tego pomysłu na zasadzie programu pilotażowego, który po dwóch latach zostanie oceniony i po ewentualnych modyfikacjach stanie się podstawą zintegrowanego programu pracy z uczniami zdolnymi w polskiej szkole, uwzględniającego m.in. potrzebę indywidualizacji ich nauczania.

Do poprawy jakości pracy z uczniami zdolnymi przyczyniłoby się z pewnością podniesienie statusu nauczyciela. W 2009 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej rozpoczęło wdrażanie rozłożonego na kilka lat programu podwyżek dla nauczycieli, co poprawi ich status materialny. Pieniądze nie są najważniejszym wykładnikiem oceny zawodu nauczyciela, jednak wysokość nauczycielskiej pensji od dawna oceniana jest jako niska, co skutkuje opinią, że do szkół trafiają osoby na zasadzie negatywnej selekcji – bo nie udało im się znaleźć pracy gdzie indziej. Tymczasem np. w Niemczech zawód nauczyciela cieszy się dużym prestiżem, co jest m.in. wynikiem dobrego opłacania pracy pedagogów oraz tego, że niemieccy nauczyciele mają wysoko ceniony w społeczeństwie status urzędnika państwowego.

Dzieci zdolne stanowią wielki potencjał dla kraju. Rządzący państwem nie powinni dopuścić do zmarnowania się ich zdolności, lecz dla dobra całego społeczeństwa należy dbać o ich rozwój. Uczniowie szczególnie zdolni powinni być poddawani szybszemu kształceniu, a dla uczniów o wysokim poziomie zdolności należałoby wzbogacać treści programowe. Treści programów specjalnych powinny być zróżnicowane, a indywidualne kształcenie uczniów –

nastawione na sprzyjanie rozwojowi ich osobowości oraz zwiększenie ich aktywności poznawczej, inwencji badawczej, oryginalności i niezależności.

W interesie całego społeczeństwa jest, aby dzieci uzdolnione były objęte szczególną opieką. Wcześnie rozpoznane ponadprzeciętne zdolności można odpowiednio formować i rozwijać, co pozwala na osiągnięcie istotnych efektów. Dzieci uzdolnione nie mogą być pozostawione samym sobie. Podjęta przez szkołę praca z uczniami zdolnymi powinna iść w kierunku zapewnienia im równomiernego rozwoju wszystkich wymiarów ich osobowości: poznawczego, emocjonalnego, społecznego, fizycznego, moralnego, estetycznego i duchowego. Praca powinna odbywać się w przyjaznej atmosferze, tak aby uczeń miał poczucie uczestniczenia w wielkiej przygodzie intelektualnej. Nacisk powinien być postawiony na aktywność samego ucznia, samodzielność i wybór tych treści, które go rzeczywiście interesują. Nie należy mu stawiać nadmiernych wymagań, aby nie zniechęcić go do dalszej pracy, do własnych twórczych poszukiwań.

Promowanie dzieci twórczych i szczególnie uzdolnionych ma szczególne znaczenie w dobie szybkiego postępu technicznego i technologicznego oraz wzrastającej roli innowacyjności i konkurencyjności w rozwoju społecznym i gospodarczym. Potrzeba intensywnych działań w tym zakresie znajduje ważne miejsce w Strategii rozwoju edukacji⁸ oraz w dokumentach UE i raportach organizacji międzynarodowych.

Uwzględnienie indywidualnych potrzeb edukacyjnych poszczególnych uczniów i zespołów klasowych jest działaniem zmierzającym ku osiąganiu sukcesów na miarę indywidualnych możliwości dzieci i młodzieży. Piękna, nowoczesna, pełna dyplomowanych nauczycieli szkoła nie jest potrzebna, aby uczeń mógł rozwijać swoje uzdolnienia. Potrzebni są za to nauczyciele zaangażowani w rozwój swoich uczniów, chcący podjąć trud rozwijania dziecięcych talentów.

⁸ Strategia rozwoju edukacji na lata 2007–2013 (opracowanie Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu z lipca 2005 r.)

Bibliografia

10 lat Dolnośląskiego Systemu Wspierania Uzdolnień, ze strony www.dodn.wroclaw.pl/dswu/10_lat.pdf

Czajkowska A., *Superzdolni, nie gromadzić się!*, Gazeta Wrocław, 09.08.2007.

Dolnośląski System Wspierania Uzdolnień, ze strony www.dodn.wroclaw.pl/dswu/dswu.htm

Informacja o pomocy wybitnie uzdolnionym. Krajowy Fundusz na rzecz Dzieci, 2007.

Informacja o wynikach kontroli opieki nad uczniami szczególnie uzdolnionymi, Naczelna Izba Kontroli, Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, 2007 r.

Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi? Informator MEN, Warszawa, 2010.

Jantos M., *Uzdolnione dzieci*, opracowanie na stronie internetowej krakowskiej Platformy Obywatelskiej, www.krakow.platforma.org/pracujemy.php?id=26.

Kułąk M., *Sukces dla wybranych*, Głos Nauczycielski, 26.04.2006

Marcinkowski J., Kulesza K., *Uniwersytet Potiomkinowski obiecuje innowacje*, Rzeczpospolita, 18.04.2008.

Nowakowski M., *Uniwersytet Warmińsko-Mazurski przejmie Liceum Salezjańskie*, Gazeta Olsztyn, 09.06.2005.

Ochmańska B., *Czy polska szkoła może być kuźnią talentów?*, TRENDY, nr 2/2009.

Praca z uczniem zdolnym, ze strony internetowej www.bryk.pl.

Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów OECD PISA. Wyniki badania 2006 w Polsce, ze strony internetowej www.ifispan.waw.pl/files/gfx/PISA/PISA_2006_071130.pdf

Stromkowska J., *Dziecko uzdolnione w klasie szkolnej*, ze strony internetowej www.szkolnictwo.pl.

Strona internetowa Fundacji Dzieło Nowego Tysiąclecia, www.dzielo.pl.

Trzpis J., *Warunki kształcenia uczniów zdolnych – indywidualny program nauki i indywidualny tok nauki* ze strony www.ko.rzeszow.pl/zalaczniki/dokumenty/0202200706.doc.

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Założenia projektowanych zmian. Informator MEN, Warszawa, 2010.

Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie, Opracowanie EURYDICE, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Edukacji i Kultury, Warszawa, 2008.

